

[เ รื่ อ ง จ า ก ป ก]

กอนแก้ว วงศ์พันธุ์

นักวิจัยอิสระ

อดีตผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์สารสินใต้วิเคราะห์ นครศรีธรรมราช

สื่อสิ่งพิมพ์อินโดนีเซีย : จากยุคเผด็จการ สู่ยุค “ดอกไม้บานสะพรั่ง” กลาง “ต้นธุรกิจ”

ZAINAL A. SURYOKUSUMO ผู้ก่อตั้ง MPPI Organization

HUSNUN N. DJURAIID บรรณาธิการหนังสือพิมพ์
MALANG POST

อินโดนีเซียเป็นประเทศเพื่อนบ้านของไทยที่คนไทยไม่ค่อยมีความรู้มากนัก นอกจากข่าวการเมือง และข่าวสารจิตปาตะประจำวันแล้ว ชาวไทยก็ไม่ค่อยรู้เกี่ยวกับเพื่อนบ้านที่สัมพันธ์กับไทยมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ประเทศนี้ โดยเฉพาะข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับสื่อสารมวลชนด้วยแล้ว ยิ่งกลายเป็นเรื่องที่อยู่ไกลจากความรับรู้ของเรา

บทความนี้ต้องการสำรวจถึงกำเนิด บทบาท และการเติบโตของสื่อท้องถิ่นในอินโดนีเซีย เพื่อดูพัฒนาการของกลุ่มอาชีพแขนงที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาเชิงคุณภาพของสังคมและวัฒนธรรมอินโดนีเซียโดยรวม บทสรุปจากการนี้อาจจะส่งสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ และสถานการณ์ด้านธุรกิจของสื่อในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

สื่อท้องถิ่นคืออะไร?

สื่อท้องถิ่นคือสื่อประเภทหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ที่¹ เกิดขึ้นในพื้นที่ท้องถิ่น เมือง หรือภูมิภาคหนึ่งๆ โดยมีความมุ่งหมายผลัดให้ผู้เสพสื่อเฉพาะกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่นั้นๆ และนำเสนอเรื่องราวข่าวสารของท้องถิ่นเป็นหลัก

สื่อสิ่งพิมพ์หรือหนังสือพิมพ์ของอินโดนีเซียกำเนิดในหลากหลายเมืองในหมู่ต่างๆ ของ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการ Asian public intellectual (API) ปี ค.ศ. 2004

คุณกอแก้ว (ขวามือ) ผู้เขียน ถ่ายภาพกับเจ้าหน้าที่หนังสือพิมพ์ Malang Post ประเทศอินโดนีเซีย

อินโดนีเซีย เป็นที่น่าวางใจสำหรับนักข่าวท้องถิ่นคนไทย ที่ทราบว่าสื่อสิ่งพิมพ์ท้องถิ่นของอินโดนีเซียพิมพ์จำหน่ายทั้งหนังสือพิมพ์รายวัน รายสัปดาห์ และรายเดือน เพื่อสนองความต้องการของประชากร 230 ล้านคน

หนังสือพิมพ์เหล่านั้นมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป บางฉบับอายุ 100 ปี เก่าแก่กว่าหนังสือพิมพ์กระแสหลักบางฉบับของประเทศสยามเสียอีก และจำหน่ายเฉพาะในพื้นที่ในจังหวัดนั้นๆ

สื่อมวลชนของอินโดนีเซียผ่านเหตุการณ์การปกครองแบบเผด็จการมาซอกโซนกว่า 30 ปี สิ่งเหล่านี้ทำหน้าที่หล่อหลอมให้สื่อมวลชนของประเทศนี้ส่วนใหญ่มีเลือดแห่งการต่อสู้และปองสิทธิในการนำเสนอข่าว และมีสำนึกในประชาธิปไตยอย่างเข้มข้น แตกต่างจากประเทศไทยที่สื่อเติบโตอยู่ในระบบอุปถัมภ์จนเคยชิน แต่กลับเข้าใจว่าสื่อไทยนั้นมีเลือดประชาธิปไตยกว่าประเทศอื่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามการจัดโผของสำนักข่าวนานาชาติ

ความจริงแล้วในอินโดนีเซียนั้น “สื่อ” ของเรามีหลากหลายแนวคิดและสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างเสรี และมีสันติภาพ

ยุคมืดของสื่ออินโดนีเซีย

ในปี ค.ศ. 1966 - 1998 เป็นยุคของนายพลซูฮาร์โต เป็นนายกรัฐมนตรี สื่อถูกจำกัดเสรีภาพ

อย่างมาก เครื่องมือในการควบคุมสื่อในยุคนั้นคือ

1. ควบคุมใบอนุญาตพิมพ์ของสื่อ
2. ควบคุมการทำข่าวของสื่อ ควบคุมการเข้าเป็นสมาชิกของชมรมสื่อ บรรณาธิการต้องเข้ารับการอบรมเพื่อเข้าใจอุดมการณ์ของรัฐ ห้ามทำอะไรนอกเหนือจากเจ้าหน้าที่รัฐสั่ง
3. ควบคุมเนื้อหาข่าวของข่าว เจ้าหน้าที่ควบคุมสื่อของรัฐต้องตรวจสอบเนื้อหาข่าวทุกฉบับก่อนตีพิมพ์สำหรับสื่อท้องถิ่นขึ้นตรงกับหน่วยงานของทหารที่อยู่ในพื้นที่นั้นๆ
4. ควบคุมแหล่งข่าวที่นักข่าวต้องไปสัมภาษณ์ ห้ามสัมภาษณ์บุคคลต้องห้ามที่มีปัญหากับรัฐ
5. ควบคุมการเข้าถึงสื่อของประชาชน²

ระหว่างยุคเผด็จการและการควบคุมเสรีภาพของสื่อ นั้น ปรากฏว่าสื่อท้องถิ่นของอินโดนีเซียทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ และวิทยุ ได้ต่อสู้ขัดขืนต่อกฎระเบียบของรัฐอย่างต่อเนื่อง พบว่าในช่วงเวลานั้นสื่อถูกคุกคามและถูกปิดหลายช่วงเวลาด้วยกัน เช่น

- ค.ศ. 1974 หนังสือพิมพ์ 13 ฉบับทั้งหนังสือพิมพ์ในจาการ์ตาและหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น
- ค.ศ. 1978 หนังสือพิมพ์ในจาการ์ตาถูกปิด 7 ฉบับ
- ค.ศ. 1994 นิตยสารรายสัปดาห์ คือ Tempo, Detik, และ Editor ถูกปิดลง

นอกจากนี้สื่อวิทยุในบางจังหวัดถูกตรวจสอบตรวจค้น หรือบรรณาธิการข่าวถูกทหารเรียกตัวเพื่อทำความเข้าใจ นายหนึ่งหมายความว่าให้ยุติการนำเสนอข่าวดังกล่าว เช่น สถานีวิทยุ Unisi in Yogyakarta เป็นต้น เนื่องจากสถานีวิทยุ Unisi ได้นำเสนอความคิดเห็นทางการเมืองของผู้นำนักศึกษามหาวิทยาลัย Gadjah Mada หลังจากนั้นหนังสือพิมพ์ Jawa Pos and Bernas ก็ได้นำบทสัมภาษณ์ที่ออกอากาศไปตีพิมพ์ the Department

² Efendi Gazali, *The International Journal for Communication Studies*, (London, 2002), P.121-140

of Information Yogyakarta ได้ขอให้ผู้บริหารข่าว Unisi ทำรายงานการออกอากาศข่าวประจำวันให้กับสำนักงาน และจากนั้นเป็นต้นมา Unisi ก็ถูกเฝ้าจับตามองในการนำเสนอรายการวิทยุทุกระยะ สถานการณ์นี้เกิดขึ้นใน 1995³

Kecuk เป็นบรรณาธิการข่าวในปี ค.ศ. 2005 เขาเล่าเรื่องราวการต่อสู้เพื่อเสรีภาพของ Unisi ครั้งอดีต สถานีวิทยุแห่งนี้เคยถูกทหารบุกเข้าจับกุมตัวบรรณาธิการหลายครั้ง เพราะแอบเสนอข่าวที่เป็นปฏิปักษ์กับฝ่ายรัฐบาลและทหาร แต่ก็ไม่สามารถรอดพ้นสายตา (หู) ของฝ่ายรัฐได้ แสดงให้เห็นว่าความเข้มข้นของการควบคุมสื่อของรัฐบาลซูฮาร์โตยุคนั้นรัดกุมอย่างยิ่ง

การต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาลเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สถานีวิทยุ Unisi เป็นที่นิยมและเป็นขวัญใจคนออกยาการ์ตา และเป็นสถานที่ฝึกงานของนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยการ์จา มาดาร์ และมหาวิทยาลัยอื่นๆ จากทั่วประเทศ และในแวดวงสมาคมสื่อมวลชนแห่งชาติยอมรับและยกย่องสถานีวิทยุ Unisi หากพูดถึงเรื่องการต่อสู้เพื่อเสรีภาพของสื่อ

สื่อสิ่งพิมพ์ถูกคุกคามและถูกปิดตัวลงมากที่สุด การต่อสู้ทางอ้อมของสื่อสิ่งพิมพ์ช่วงนั้นคือ การนำเสนอข่าวที่เรียกว่า “between the line” หรือ “ระหว่าง

บรรทัด” อยู่เสมอ (หมายความว่า แม้เนื้อหาข่าวจะถูกควบคุมจากกองเซ็นเซอร์ แต่บรรณาธิการข่าวมักสอดแทรกเนื้อหาที่ทำให้ผู้อ่านตีความได้ว่า ข่าวนั้นแท้จริงแล้วนำเสนออะไร) ฉะนั้นคำว่า between the line จึงเป็นกลายมาเป็นหัวข้อศึกษาของคณะสื่อสารมวลชนในมหาวิทยาลัย เป็นเทคนิคประวัติศาสตร์ของการต่อสู้เพื่อเสรีภาพของสื่อสิ่งพิมพ์อินโดนีเซีย

สื่อท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมต่อสู้เพื่อเสรีภาพของสื่อ

ความตึงเครียดในยุคมืดของสื่อระเบิดขึ้นหลังจากที่รัฐบาลประกาศปิดนิตยสาร 3 ฉบับคือ Tempo, DeTik และ Editor ทำให้สื่อมวลชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นเพื่อเรียกร้องและต่อสู้ให้รัฐยกเลิกการควบคุมสื่อ ส่งผลให้สมาคมหนังสือพิมพ์แห่งชาติ หรือ The National Newspaper Publishers Association (SPS) ต้องประกาศทำที่ต่อต้านการกระทำของรัฐบาล การต่อสู้ครั้งนั้นได้พลังสมทบมหาศาลจากสื่อท้องถิ่น ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อวิทยุที่ประกาศจุดยืนร่วมกับสื่อกระแสหลักและสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งชาติ กระทั่งเกิดเครือข่าย “เครือข่ายสื่อสร้างสรรค์” หรือสื่อทางเลือก (watchdog media organization) ขึ้น โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่จาการ์ตา อาทิ เช่น The Alliance of Indonesia Journalists (AJI), Utan Kayu Community

AJI ต่อสู้เพื่อเสรีภาพและสามารถรวบรวมพลพรรคจากสื่อท้องถิ่นที่มีอุดมการณ์เดียวกันจำนวนมาก จนกระทั่งรัฐบาลซูฮาร์โตไม่กล้าคุกคามต่อ AJI และยังทำให้ AJI เติบโตขึ้น สิ่งที่ได้ถือว่าเป็นชัยชนะของพวกเขาคือ การได้เป็นองค์กรสื่อที่ต้องทำตามกฎหมายก่อน 1998 พวกเขาประกาศ

³ สัมภาษณ์ Kecuk Sahasa, จากสถานีวิทยุ Unisi Radio

ให้รัฐบาลชูฮาร์โตยกเลิกการกระทำที่จำกัดเสรีภาพของสื่อทุกกรณี คือ

1. ยกเลิกการแทรกแซงสื่ออย่างสิ้นเชิง ไม่มีการควบคุมเนื้อหาข่าว ห้ามปิดกั้นประชาชนในการเข้าถึงสื่อ

2. ยกเลิกการกระทำการใดๆ ที่ทำลายจิตวิญญาณความเป็นสื่อมวลชนของอินโดนีเซีย

3. ยกเลิกการใช้อำนาจบังคับสำหรับความสนใจในระดับปัจเจกและระดับกลุ่ม ให้เป็นความสนใจระดับชาติ

4. ยกเลิกการเป็นการเปียงเบนบทบัญญัติที่มีอยู่ในหลักปรัชญาศีล และรัฐธรรมนูญ 1945

5. ยกเลิกการผูกขาดองค์กรทางวิชาชีพสื่อหรือสมาคมสื่อที่มีอยู่แค่องค์กรเดียว (ขณะนั้นมีสมาคมสื่อองค์กรเดียวที่รัฐกำกับควบคุมคือ the Indonesia Journalist Association (PWI))

6. ประกาศยอมรับ AJI เป็นสมาคมวิชาชีพเพื่อต่อสู้ให้เกิดเสรีภาพของสื่ออินโดนีเซีย

เป็นข้อต่อรองการต่อสู้ทางอุดมการณ์สื่อยุคนั้น ข้อเรียกร้องชี้ให้เห็นว่ากว่า 30 ปีที่สื่ออินโดนีเซียถูกจำกัดทางจิตวิญญาณและเสรีภาพ แต่ไม่ได้ทำลายจิตวิญญาณการต่อสู้ของสื่อมวลชนอินโดนีเซียเลย กลับทำให้มันเข้มแข็งขึ้นและเข้มแข็งจนกระทั่งปัจจุบัน

การร่วมมือกันต่อสู้เพื่อเสรีภาพสื่อไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะที่เมืองใหญ่อย่างจาการ์ตาเท่านั้น แต่กินพื้นที่กว้างไปยังจังหวัดต่างๆ เช่น The Forum of Independent Journalists initiate (FOWI) อยู่ที่เมืองบันดุง, The Discussion Forum of Yogyakarta Journalist (FDWY) อยู่ที่เมืองยอกยาการ์ตา, The Surabaya Press Club (SPC) อยู่ที่เมืองสุราบายา, The Solidarity of Independent Journalists (SJI)

อยู่ที่เมือง จาการ์ตา เป็นต้น หลังจากสื่ออินโดนีเซียได้รับอิสรภาพและมีเสรีภาพ ปัจจุบันพันธกิจของ AJI คือ การปกป้องนักข่าวจากความรุนแรงทั้งปวง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความขัดแย้ง เช่น อาเจห์ ปาปัว ซึ่งอินโดนีเซียมีพื้นที่ความขัดแย้งมาก การทำงานของนักข่าวเสี่ยงต่ออันตรายรอบด้าน ปัจจุบัน AJI มีองค์กรเครือข่าย 21 เครือข่ายทั่วอินโดนีเซีย⁴

นอกจาก AJI แล้ว เครือข่ายสื่อทางเลือกระดับท้องถิ่นที่มีบทบาททางภาคเหนือของอินโดนีเซียคือ KIPPAS (Sumatran Foundation for the Study of Education Information and Publication) ก่อตั้งในเมือง Medan, North Sumatra เมื่อปี 1999 โดยนักกิจกรรมหัวก้าวหน้าใน Medan and North Sumatra เนื่องจากมองเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับวงการสื่อใน North Sumatra หลังจากสื่อมีเสรีภาพหลังชูฮาร์โตลงจากอำนาจ ปีต่อมาสื่อสิ่งพิมพ์เกิดขึ้นจำนวนมาก ในช่วงนั้นทั้งนักการเมือง นักธุรกิจต่างก็ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ของตนเองขึ้นมา แต่ขาดการบริหารงานที่มีคุณภาพ รวมไปถึงการสร้างไม่นำเชื่อถือให้กับวงการสื่อ เพราะสื่อบางฉบับเพียงแต่มอบบัตรประจำตัวนักข่าวแก่นักข่าวแต่ไม่จ่ายเงินเดือนหรือให้อัตราเงินเดือนต่ำ แต่นักข่าวสามารถใช้บัตรประจำตัวเพื่อเรียกร้องค่าตอบแทนจากแหล่งข่าวได้

นอกจากยังมีปัญหาในเรื่อง การพัฒนาความเป็นมืออาชีพของนักข่าว ที่เจ้าของหนังสือพิมพ์ให้ความสนใจน้อยมาก KIPPAS ใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการพัฒนางานการสื่อ โดยวิจัยทุกหัวข้อที่เกี่ยวกับ North Sumatra โดยเฉพาะหัวข้อเกี่ยวกับปัญหาระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐบาล รวมไปถึงหัวข้อเกี่ยวกับสื่อมวลชน ทุกงานวิจัยจัดพิมพ์ในวารสารของสำนักงานชื่อ Kupas หลังจากนั้นงานวิจัยของ KIPPAS ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงคุณภาพ และ

⁴ สัมภาษณ์ Eddy Suprpto ผู้ก่อตั้ง AJI

กลายเป็นที่ยอมรับในวงการสื่อมวลชนใน Medan and North Sumatra ปัจจุบันบทบาทของ KIPPAS นอกจากงานวิจัยแล้วยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงสื่อมวลชนใน Medan and North Sumatra เพื่อร่วมกันพัฒนาวงการสื่อและความเป็นมืออาชีพ นอกจากนี้ยังดึงสื่อมวลชนต่างๆ สนใจในกิจกรรมการต่อสู้เพื่อเสรีภาพของสื่อด้วย

หลังยุคเผด็จการสื่อพาณิชย์

หลังจากอำนาจเผด็จการของนายพลซูฮาร์โต เมื่อ ค.ศ. 1998 สื่อมวลชนอินโดนีเซียมีเสรีภาพเต็มที่เกิดความเคลื่อนไหวของสื่อใหม่ๆ อีกมากมาย ทำให้จำนวนสื่อชนิดต่างๆ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและหลายเท่าตัว สังเกตได้จากตัวเลขในปี ค.ศ. 1997 ที่มีหนังสือพิมพ์จำนวนเพียง 289 ฉบับ แต่หลังจากปี ค.ศ. 1998 เพิ่มขึ้นถึง 1,700 ฉบับทั่วประเทศ

ปริมาณสถานีวิทยุใน ค.ศ. 1999 มีจำนวน 888 สถานีทั่วอินโดนีเซีย สิ้นปี ค.ศ. 2003 เพิ่มขึ้นเป็น 1,013 สถานี โดยส่วนใหญ่ดำเนินกิจการเชิงพาณิชย์ ในลักษณะของธุรกิจครบวงจรคือ มีทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ และดำเนินการในรูปแบบเครือข่าย โดยการร่วมทุนกับกลุ่มธุรกิจสื่อในระดับท้องถิ่น เช่น

1. สถานีวิทยุ Delta FM มีเครือข่ายที่ จาการ์ตา บันดุง เมดาน และมานาตู
2. สถานีวิทยุ Sonara มีเครือข่ายที่จาการ์ตา สุราบายา ยอกยาคาร์ตา ปาเลมบัง ปังกัลปิ๊ง และปอนเตียนัก
3. สถานีวิทยุ CPP group มีสถานีเครือข่ายกว่า 50 สถานีทั่วเมืองชวากลาง

นอกจากนี้สถานีโทรทัศน์ 5 สถานีโทรทัศน์ระดับชาติเชิงพาณิชย์ เช่น Metro TV, Trans TV, TV7, Lativi, Global TV และสถานีคู่แข่งที่เพิ่ง

เกิดใหม่เมื่อประมาณ ค.ศ. 1990 คือ RCTV, SCTV, TPI, ANTV, Indosiar และจำนวนสถานีโทรทัศน์ในต่างจังหวัดเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คือ JTJ and Riau TV เกิดขึ้นในเมืองสุราบายา a, Batam TV, Sri Junjungan TV เกิดขึ้นที่เมือง Bengkalis, Bukit Tiggi TV, Cahaya Banten TV, JAKJV, Jakarta TV, Jogja TV, Borobodur TV เกิดขึ้นที่เมืองเซมารัง, Kebumen TV, Bali TV เกิดขึ้นที่เมืองบาหลี่, Lombok TV เกิดขึ้นที่เมืองลอมบอก, Publik Khatulistiwa TV เกิดขึ้นที่เมือง Bontang, Pacific TV เกิดขึ้นที่เมืองมานาตู, Gorontalo TV, Makassar TV เกิดขึ้นที่เมืองมาคassar, Maluku Utara TV เกิดขึ้นที่เมืองมาลุกู, and Papua TV เกิดขึ้นที่เมืองปาปัว⁵

กล่าวได้ว่าในช่วงเวลานี้เป็นยุคแห่งการบานสะพรั่งของสื่ออินโดนีเซีย สาเหตุหนึ่งก็เพราะในยุคที่ได้ชื่อว่าเป็นยุคปฏิรูปสื่อนี้ สื่อทุกชนิดไม่ต้องขออนุญาตก่อตั้งองค์กรสื่อจากองค์กรของรัฐอีกต่อไป เพราะข้อบังคับดังกล่าวถูกยกเลิกหลังจากที่ซูฮาร์โตหมดอำนาจลง และมี Press Law No.40/1999 หรือกฎหมายสื่อมาแทนที่ กฎหมายฉบับนี้ได้ประกันเสรีภาพของสื่อในการนำเสนอข่าวสาร ปราศจากการควบคุมคุกคามและเซ็นเซอร์จากหน่วยงานของรัฐ สื่อมวลชนสามารถเข้าเป็นสมาชิกในองค์กรสื่อตามความต้องการของตนเอง

นอกจากนี้ยังมี Broadcast Law No. 32/2002 หรือกฎหมายวิทยุโทรทัศน์ ซึ่งประกันเสรีภาพของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ผลของกฎหมายยังทำให้เกิด Indonesia Broadcast Commissions (KPI) หรือคณะกรรมการจัดสรรความถี่ของสื่อวิทยุโทรทัศน์ (คล้ายกับ กสช. ประเทศไทย) ในปี ค.ศ. 2003 ซึ่งมาจากการคัดสรรจากสื่อมวลชนและองค์กรสื่อเอง มากกว่ามาจากรัฐบาล โดยคณะกรรมการมีวาระ 3 ปี

⁵ Media Scene : the official guide to advertising media in Indonesia, 2004

ทำหน้าที่ดูแลกำกับคลื่นความถี่แทนรัฐบาล

ปริมาณสื่อสิ่งพิมพ์ท้องถิ่นเพิ่มอย่างรวดเร็วเช่นกัน เพิ่มถึง 1,700 ฉบับ แต่หลังจากนั้นไม่กี่ปีหนังสือพิมพ์เหล่านั้นก็ทยอยล้มหายตายจากไปเรื่อยๆ ปัจจุบันจากตัวเลขของ The Indonesia Newspaper Publishers Association (SPS) บันทึกว่าสื่อสิ่งพิมพ์ทั่วประเทศอินโดนีเซียเหลือเพียง 500 ฉบับเท่านั้น และในจำนวนดังกล่าว เกือบครึ่งหนึ่งอยู่ในการครอบครองของกลุ่มธุรกิจสื่อขนาดใหญ่ สองกลุ่มเท่านั้นคือ Jawa Pos Group และ Kompas Gramedia Group

กลุ่มธุรกิจสื่อ : Jawa Pos Group

Jawa Pos Group มีสำนักงานใหญ่ที่เมืองสุราบายา (หากจะเปรียบเทียบกับประเทศไทย สุราบายาคล้ายกับเมืองหาดใหญ่) Jawa Pos เป็นหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ. 1949 โดยครอบครัวหนึ่งในสุราบายา ก่อนที่ Dahlan Iskan อดีตหัวหน้าสำนักข่าวนิตยสาร Tempo ตัดสินใจซื้อ Jawa Pos เมื่อปี ค.ศ. 1982 ในขณะนั้นจำนวนพิมพ์ต่อวันเพียง 6,800 ฉบับ แต่ในปี ค.ศ. 1992 Jawa Pos ติดอันดับสามของหนังสือพิมพ์ยักษ์ใหญ่แห่งอินโดนีเซีย และปัจจุบันเป็นกลุ่มสื่อที่ใหญ่เป็นอันดับสองของประเทศ มีเครือข่ายหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นกว่า 74 ฉบับ (ตัวเลขเมื่อปี ค.ศ. 2003) ทั่วอินโดนีเซีย แต่ตัวเลขอย่างไม่เป็นทางการประมาณเกือบสองร้อยฉบับ เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปว่าเป็นหนังสือพิมพ์ในเครือของ Jawa Pos Group คือ “Radar” เช่น Radar Yogya, Radar Marang etc.

การเติบโตอย่างรวดเร็วของสื่อในกลุ่มธุรกิจนี้เป็นเพราะ Jawa post Group เข้าไปถือหุ้นหนังสือพิมพ์ที่มีปัญหาทางการเงินทั้งที่เกิดขึ้น

ก่อนและหลังปี ค.ศ. 1998 รวมทั้งจากการก่อตั้งหนังสือพิมพ์ขึ้นมาใหม่

นอกจากสื่อสิ่งพิมพ์แล้ว ค่ายธุรกิจนี้ยังมีสถานีโทรทัศน์สองสถานี คือ RTV Riau and JTV ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ. 2001 ออกอากาศในสามจังหวัดคือสุราบายา, กาลีบัง และลามมอมเกย์⁶

Jawa Pos Group มีหนังสือพิมพ์หลัก คือ Jawa Pos จัดจำหน่ายทั่วอินโดนีเซีย เนื้อหาของข่าวเน้นระดับชาติและระดับโลก และเน้นเนื้อหาของท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น โดยมี “Radar” แต่ละเมืองเป็น supplement จากสถิติของ Nielsen Media Research หนังสือพิมพ์ Jawa Pos (สุราบายา) เป็นหนังสือพิมพ์ที่มีรายได้เป็นอันดับสองรองจาก Kompas ของอินโดนีเซีย โดยมีรายได้ 338,782 ล้านบาทปี การบริหารงานของสื่อท้องถิ่นอย่าง Jawa pos สามารถซื้อหุ้นหนังสือพิมพ์ Marang Post (เมืองมารัง) เป็นหนึ่งในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่ Jawa Pos เข้าไปถือหุ้น โดยถือหุ้นกว่า 80%

Marang Post ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ. 1998 มียอดจำหน่ายต่อวัน 24,000 ฉบับ เนื้อหา 80% เป็นข่าวท้องถิ่น 20% เป็นข่าวระดับชาติและระดับโลก จัดจำหน่ายแยกส่วนจาก Jawa Pos

ในขณะที่หนังสือพิมพ์ Radar Marang ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองมารังเช่นกัน และเป็นหนังสือพิมพ์ที่ก่อตั้งเมื่อปี ค.ศ. 2000 โดย Jawa Pos Group แต่จัดจำหน่ายเป็น supplement ของ Jawa Pos เนื้อหาข่าวเป็นข่าวท้องถิ่นร้อยเปอร์เซ็นต์ และมีกลุ่มเป้าหมายหลัก A, B ตาม Jawa Pos ในขณะที่ Malang Post เน้นกลุ่มเป้าหมาย B,C

กลุ่มธุรกิจสื่อ : Kompas - Gramedia Group

Kompas เป็นหนังสือพิมพ์ระดับชาติอันดับหนึ่ง

⁶ สัมภาษณ์ Arif Afandi หัวหน้ากองบรรณาธิการ Jawa post

ของอินโดนีเซีย มียอดจำหน่ายห้าแสนฉบับต่อวัน มีธุรกิจในเครือ เช่น Gramedia book publishers - printery, radio station, offshoots in the travel agency, hotel, heavy equipment, supermarket, insurance, leasing, banking, and advertising industries.

เมื่อปี ค.ศ. 1989 Kompas-Gramedia Group เริ่มเข้าร่วมหุ้นกับหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นและก่อตั้งหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า "Tribun" เช่น Metro Bandung หนังสือพิมพ์ในเมืองบันดุง เป็นหนึ่งที่ประสบปัญหาทางการเงิน ต่อมา Kompas Group เข้ามาเทคโอเวอร์และเปลี่ยนชื่อเป็น Tribun Jabar และทั้งหมดอยู่ภายใต้การบริหารของบริษัทในเครือ P.T. Indopersda Primamedia เช่น Selembi Indonesia, Bangka pos, Surya Surabaya, BanJarmasin Post (เมืองบันจาร์มาสิน), Pos Kupang (เมืองกูปัง), Metro Banjar (เมืองบันจาร์มาสิน), Sriwijaya Post (เมืองปาเลมบัง), Tribun Timur, Tribun Batam, Tribun Kaltim, Tribun Jabar

ตัวเลขอย่างไม่เป็นทางการระบุว่า Kompas Group มีหนังสือพิมพ์ในเครือกว่าร้อยห้าสิบฉบับ บางฉบับเป็นการเจรจาร่วมหุ้นและอัดฉีดงบประมาณ บางพื้นที่ก่อตั้งหนังสือพิมพ์ฉบับใหม่ และจากสถิติของ Nielsen Media Research 2003 กลุ่มธุรกิจ Kompas มีรายได้ 941,367 ล้านรูเปีย เป็นอันดับหนึ่งของอินโดนีเซีย ขณะที่รองลงมาคือ TV 7 มีรายได้ 838,516 ล้านรูเปีย

สื่อสิ่งพิมพ์ท้องถิ่นในยุคสื่อพาณิชย์

หลังปี ค.ศ. 1998 อันเป็นช่วงที่ธุรกิจสื่อเติบโต ผลปรากฏว่าตัวเลขของอัตราการโฆษณาในสื่อชนิดต่างๆ ก้าวกระโดดอย่างรวดเร็วเช่นกัน การแข่งขันระหว่างสื่อท้องถิ่นกับสื่อท้องถิ่นกันเอง และสื่อท้องถิ่นกับสื่อกระแสหลักก็เข้มข้นไปแพ้วกัน

นอกจากนั้น ในยุคเฟื่องฟูของธุรกิจสื่อดังกล่าว ก็มีการสำรวจตัวเลขจำนวนผู้อ่านหนังสือพิมพ์มาถึง 28,977,000 คน โดยสำรวจจากหกจังหวัดใหญ่ของอินโดนีเซีย คือ Greater Jakarta, Bandung, Semarang, Greater Surabaya, Medan, Makassar และใช้จำนวนผู้อ่านจากสิบห้าหนังสือพิมพ์ที่มีคุณภาพ คือ Lampu Merah (Gr.Jakarta), Poskota (Gr.Jakarta), Pos Metro Medan (Medan), Kompas (National), Memorandum (East Java), Jawa Pos (East Java), Berita Kota (Gr.Jakarta), Waspada (North Sumatra), Pos Metro (Gr.Jakarta), Pikiran Rakyat (West Java), Republika (Jakarta), Media Indonesia (Jakarta), Surya (East Java), Surya Merdeka (Central Jawa), Koran Tempo (Jakarta)

สื่อท้องถิ่นที่น่าสนใจหัวหนึ่งก็คือ หนังสือพิมพ์ Kaulatan Rakyat (ภาคอนารัตัน รักษัค) ซึ่งเป็นสื่อท้องถิ่นที่มีอายุยาวนานที่สุดของอินโดนีเซีย ก่อตั้งที่เมืองยอกยาคาร์ตาเมื่อปี ค.ศ. 1945 เผยแพร่ทั่วจังหวัดชวากลาง มีผู้อ่านเป็นประจำเหนียวแน่น อายุตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป บางคนเปรียบ Kaulatan Rakyat เสมือนสัญลักษณ์ของเมืองยอกยาคาร์ตาเลยทีเดียว

การนำเสนอข่าวของ Kaulatan Rakyat ในช่วงเผด็จการซูฮาร์โตคล้ายกับสื่อต่างๆ ไปที่นำเสนอข่าวตามข้อมูลของรัฐบาล เพื่อไม่ทำให้รัฐบาลยุคนั้นโกรธและปิดหนังสือพิมพ์ แต่เมื่อก้าวสู่ยุคปฏิรูปสื่อเกิดการแข่งขันการนำเสนอข่าวสารท้องถิ่นในเมืองยอกยาคาร์ตาซึ่งเป็นเมืองใหญ่ที่สำคัญ หนังสือพิมพ์กระแสหลักทุกฉบับ เช่น Kompas and Jawa Pos ต่างก็ตั้งสำนักข่าวประจำที่ยอกยาคาร์ตา เพื่อเจาะข้อมูลข่าวสารในจังหวัดชวากลาง สำนักข่าวของ Jawa Pos คือ Radar Yogya และพิมพ์เป็น supplement และนำเสนอข่าวท้องถิ่นของยอกยาคาร์ตาและจังหวัดชวากลาง ขยายควบคู่ไปกับ Jawa Pos ในสถานการณ์เช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าหนังสือพิมพ์

กระแสหลัก หรือจากส่วนกลางเริ่มเบียดตลาดของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น ทำให้ Kadaulatan Rakyat ก็ต้องปรับตัวเพื่อให้ทันสถานการณ์ มีการวิจัยเพื่อปรับปรุงคุณภาพหนังสือพิมพ์ และเปิดหนังสือพิมพ์ฉบับใหม่ในเครือชื่อหนังสือพิมพ์ Merapi เพื่อจับกลุ่มเป้าหมายที่ชอบอ่านข่าวประเภทเช็ทซ์ ข่าวอาชญากรรม ข่าวซุบซิบ ซึ่งเป็นการโยกข่าวหน้าอาชญากรรม เช็ทซ์ และซุบซิบจาก Kadaulatan Rakyat มาไว้ที่ Merapi และเพิ่มเนื้อหาคุณภาพ เช่น การศึกษา การท่องเที่ยว วัฒนธรรม ศิลปะ ใน Kadaulatan Rakyat มากขึ้น ปัจจุบัน Merapi มียอดจำหน่ายหนึ่งแสนฉบับต่อวันทั่ว central Jawa และครอบคลุมเนื้อหาของท้องถิ่น แต่มีสำนักข่าวประจำ Jakarta เพื่อทำข่าวจากส่วนกลางด้วย

นอกจากนี้ ในค่ายนี้ยังมีนิตยสารรายสัปดาห์จับกลุ่มเป้าหมายวัยรุ่น ชื่อ Miggu Pagi อย่างไรก็ตาม Kadaulatan Rakyat ก็ยังไม่มีนโยบายขยายสื่อท้องถิ่นแต่อย่างใด

ควรกล่าวไว้ด้วยว่า สื่อท้องถิ่นอย่าง Kadaulatan Raykat เคยติดอันดับหนังสือพิมพ์ผู้ทำรายได้สูงสุด 20 อันดับของอินโดนีเซีย เมื่อปี ค.ศ. 2003 ทำรายได้สูงถึง 66,906 ล้านบาท⁷

หนังสือพิมพ์เก่าแก่อีกฉบับหนึ่งก็คือ Pikiran Rakyat ของ Pikiran Rakyat Group ในจังหวัดชวาตะวันตก ก่อตั้งที่เมืองบันดุงเมื่อปี ค.ศ. 1966 เป็นหนังสือพิมพ์ที่มียอดจำหน่ายเป็นอันดับหนึ่งในท้องถิ่นจังหวัดชวาตะวันตก มียอดจำหน่ายหนึ่งแสนห้าหมื่นฉบับต่อวัน จังหวัดชวาตะวันตกมีประชากรทั้งหมด 40 ล้านคน มีนักข่าวมากกว่า 150 คน มีสำนักข่าวและสำนักงานฝ่ายโฆษณาที่จากร์ตาครอบคลุมนับว่าระดับชาติและระดับนานาชาติ รวมถึงข่าวท้องถิ่น

ความน่าสนใจอีกประการหนึ่งของ Pikiran Rakyat ก็คือเป็นหนังสือพิมพ์ที่มีโฆษณาจากส่วนกลางกว่า 60% ของหน้าโฆษณา นอกจากนี้กลุ่มธุรกิจนี้ยังมีสถานีวิทยุท้องถิ่น Mustika FM-Radio

ในปี ค.ศ. 1998 กลุ่ม Pikiran Rakyat มีนโยบายขยายธุรกิจสื่อท้องถิ่น โดยซื้อหนังสือพิมพ์เก่าแก่อีกเล่มหนึ่งของ Bandung คือ Galamedia และก่อตั้งหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่ Tasikmalaya, Cirebon, Bogor and Banten อีกด้วย

ข้อที่น่าสังเกตของหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ก็คือในยุคชูฮาร์โต Pikiran Rakyat เป็นหนึ่งในหนังสือพิมพ์ที่นำเสนอข่าวตามข้อมูลของรัฐบาล แต่ในยุคปฏิรูปสื่อ Pikiran Rakyat ปรับบทบาทสนับสนุนทุกกลุ่มสื่อปฏิรูปที่ทำให้เกิดเสรีภาพของสื่อ สนับสนุนและร่วมผลักดัน Press Law เมื่อปี ค.ศ. 1999, Broadcast Law เมื่อปี ค.ศ. 2002 และกำลังผลักดันให้เกิด Information Law ซึ่งยังไม่มีในอินโดนีเซีย⁸

สรุป

การเมืองของอินโดนีเซียผลักดันให้สื่อสิ่งพิมพ์ท้องถิ่นอินโดนีเซียก้าวหน้าทั้งทางด้านความคิดและเจริญเติบโตทางด้านธุรกิจ ส่งผลให้มีการพัฒนาคุณภาพของบุคลากรด้านสื่ออย่างต่อเนื่อง ความโดดเด่นของสื่อสิ่งพิมพ์ท้องถิ่นอินโดนีเซียคือการรวมกลุ่มกันเพื่อต่อกรทั้งต่อรองพลังทางการเมืองและพลังทางด้านธุรกิจ การเมืองยุคเผด็จการที่เข้มข้นเป็นตัวเร่งให้สื่อท้องถิ่นของอินโดนีเซียเติบโตอย่างรวดเร็ว กระทั่งพัฒนาการกลายมาเป็นสื่อที่มีเสรีภาพในการแสดงออกของประชาชนอย่างที่ประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องจับตามองเป็นอย่างยิ่ง (๕)

⁷ สัมภาษณ์ Ronny Sugiantoro บรรณาธิการข่าวของ Kadaulatan Rakyat

⁸ สัมภาษณ์ H.M.Ridol บรรณาธิการและเจ้าของ Pikiran Rakyat group